

หกตุลาในประวัติศาสตร์เดือนตุลา

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ
(25 กันยายน 2546)

1: การเมืองของความทรงจำ หกตุลากับประวัติศาสตร์

เหตุการณ์ “หกตุลา” จะมีอายุครบ 27 ปีในปีนี้ ในขณะที่สิบสี่ตุลาคบรอบ 30 ปี ไม่น่าเชื่อว่าเหตุการณ์สำคัญทั้งสองนี้ จะมีอายุมากขนาดนี้ ในขณะที่ผู้ที่เคยร่วมในเหตุการณ์หรือผ่านมันในรูปแบบใดก็ตาม ยังมีความรู้สึกว่าเหตุการณ์นั้นยังไม่ได้พัฒนาไปถึงวาระของการสิ้นสุด มันยังเป็นเรื่องราวที่เป็นส่วนตัว ไม่ใช่เรื่องราวของสังคมทั้งมวล ดังนั้นมันจึงเป็นเสมือนความทรงจำหนึ่งในความรับรู้ของคนจำนวนมาก เป็นความทรงจำที่ยังขัดแย้งกัน ให้ความรู้สึก ให้ความบันดาลใจ ให้ความภูมิใจ แต่ในขณะเดียวกันมันก็ให้ความรู้สึกที่ไม่มั่นใจ ไม่สมหวัง กระทั่งความเสียใจได้ด้วยเหมือนกัน

สิบสี่ตุลาและหกตุลาจึงเป็นความทรงจำที่มีความหมายนัยหลากหลายและขัดแย้งกัน ในระยะหลายปีที่ผ่านมา เราได้เห็นการพูดถึงและการบันทึกเหตุการณ์หรือประวัติศาสตร์เดือนตุลาในความไม่แน่นอน หรือในความสั่นไหวของมันมากขึ้นเรื่อย

คนรุ่นสิบสี่และหกตุลาจะบันทึกความสับสนอลหม่านของเยาวชนคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่บ้างไม่เคยได้ยินเรื่องราวอันแสนจะสำคัญของ “14 ตุลา 2516” และ “6 ตุลา 19” หรือหากบางคนเคยได้ยินแต่ก็สับสนระหว่าง “14 ตุลา” กับ “6 ตุลา” เกิดเป็นกรณี “16 ตุลา” ขึ้นมาเป็นต้น ทั้งนี้ยังไม่ต้องพูดถึงความรับรู้ในรายละเอียดของเหตุการณ์ครั้งนั้นว่าแท้จริงแล้วมันเกิดอะไรขึ้น ทำไมถึงเกิด และใครทำอะไรที่โน่นอย่างไร ซึ่งคำตอบของคนรุ่นใหม่อาจทำให้คนรุ่นโน้นเปลี่ยนใจได้ว่า เผลอๆอาจไม่ได้เคยเกิดสิ่งที่เรียกว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาและ 6 ตุลาอย่างที่คนร่วมเหตุการณ์เคยผ่านประสบการณ์นั้นกันมาก็ได้

กล่าวในแง่มุมมองของวิชาประวัติศาสตร์ ประเด็นที่คาและข้องใจคนที่รับรู้ประวัติศาสตร์เดือนตุลาโดยเฉพาะทางตรงนั้น พูดได้ว่าเป็นปัญหาของประวัติศาสตร์ หรือจะระบุให้ชัดๆก็ต้องว่าเป็นปัญหาของประวัติศาสตร์นิพนธ์ หรือกระบวนการสร้างและทำให้ประวัติศาสตร์ปรากฏเป็นจริงขึ้นมา ดังที่หนังสือเล่มสำคัญในการประวัติศาสตร์ของ อี.เอช. คาร์ ให้ชื่อเรื่องว่า What is History? “ประวัติศาสตร์คืออะไร”

ประวัติศาสตร์คืออะไร

เหตุการณ์ในอดีตอะไรถึงกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ได้ จะตอบคำถามนี้ต้องทำความเข้าใจร่วมกันก่อนว่า ความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์คืออะไร และประวัติศาสตร์เกิดและพัฒนาไปได้อย่างไร มีบทบาทและหน้าที่อะไรในสังคมเป็นต้น กล่าวอย่างสั้นๆในที่นี้ ประวัติศาสตร์ไม่ได้แปลว่าอดีตหรือเรื่องราวในอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้วเท่านั้น แม้มันจะมีพื้นฐานมาจากเรื่องราวของอดีตก็ตาม หากที่สำคัญเราให้น้ำหนักไปที่ความสำเร็จหรือความสมบูรณ์ของเรื่องราวในอดีตที่ปัจจุบันรับรู้และเข้าใจร่วมกันในเวลาหนึ่ง

ประวัติศาสตร์ในความหมายดังกล่าวนี้ จึงเกิดจากกระบวนการความรู้ของสังคมในเงื่อนไขที่แน่นอนหนึ่ง เพื่อไปบรรลุการเข้าใจและยึดกุมความจริงในอดีตของสังคมนั้น ส่วนจุดหมายที่ประวัติศาสตร์จะไปบรรลุนั้น ก็สัมพันธ์กับปัจจัยทางอำนาจและความรู้ของสังคมนั้นเป็นเกณฑ์ ในความหมายดังกล่าวนี้ ประวัติศาสตร์เดือนตุลาทั้งสองเหตุการณ์จึงยังไม่ใช่ “เรื่องราวต่างๆที่ได้เคยเกิดขึ้นจริงๆ” (what actually happened) ตามทฤษฎีของ เลโอ โปแลนด์ รันเก นักประวัติศาสตร์มีชื่อชาวเยอรมัน เมื่อทั้งสองเหตุการณ์ของเดือนตุลา ยังไม่ถูกทำให้เป็นประวัติศาสตร์ไทยที่แท้จริง มันจึงเป็นได้เพียงแค่ความทรงจำของคนทั้งหลายเท่านั้นเอง

ประวัติศาสตร์คือความจริงหรือไม่

ในขณะที่เหตุการณ์หรือบุคคลมากรื่องในอดีตที่ถูกบันทึกและผลิตซ้ำในตำราและวาทกรรมหลักของรัฐและการเมืองไทยมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็น “ความจริง” ของอดีตไปแล้ว ปัจจุบันนักประวัติศาสตร์เริ่มตั้งคำถามต่อความจริงของเหตุการณ์และผู้คนในอดีตเหล่านั้นว่าพวกเขาได้สร้างเรื่องราวเหล่านั้นขึ้นมาจริงหรือเปล่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลปินสุโขทัยหลักหนึ่ง สุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของคนไทย พระเจ้าอู่ทองกับการสร้างกรุงศรีอยุธยา มาถึงประวัติศาสตร์สมัยใหม่เช่นอะไรคือความจริงในกรณี “พระยาแชกเจ็ดหัวเมือง คบคิดกันกบฏ” การหายตัวไปอย่างลึกลับของหะยีสุหลง การฆาตกรรมอดีตสี่รัฐมนตรีอีสาน เรื่องราวต่างๆเหล่านี้ล้วนถูกทำให้เป็นประวัติศาสตร์ชาติไทยไปอย่างเรียบร้อย กลายเป็น “ความจริงลง” ที่ไม่มีเหตุผลและตรรกะรองรับ

แต่เป็นความจริงตามอำนาจของรัฐ เป็นเหตุผลของรัฐเท่านั้น มันเป็นความจริงที่ไม่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้อันมีค่าให้แก่สังคมขึ้นมาได้

บทเรียนในข้อนี้คือในศาสตร์ต่างๆนั้นมันมีสิ่งที่เรียกว่า “ผลกระทบทางอำนาจ” (power-effects) อยู่ด้วยทันทีที่เราเปิดเผยถึงความจริงทั้งหมดอย่างที่มีมันเป็นจริงออกมา นั่นคือเรื่องราวในเหตุการณ์นั้นจะไม่มีใครเป็นพระเอกคนเดียวหรือเป็นผู้ร้ายคนเดียวด้วย ดังนั้นปัญหาอะไรคือความจริงในประวัติศาสตร์ จึงขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์ด้วย

นี่เองที่นำมาสู่การสร้างและประดิษฐ์ประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบที่เรารู้จัก อาจารย์ธงชัย วินิจจะกูลเรียกประวัติศาสตร์ดังกล่าวว่า “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” หรือ Royal nationalist history นักประวัติศาสตร์บางท่านเรียกว่า “ประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพ” ลักษณะเด่นของสำนักประวัติศาสตร์ดังกล่าว ซึ่งมีเพียงสำนักเดียวที่ทรงอิทธิพลและผลิตสร้างอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ให้แก่สังคมไทยมากที่สุด ได้แก่การให้ความสำคัญแก่การดำรงอยู่ของความเป็นชาติที่ถูกนำพาโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีสถาบันพุทธศาสนาเป็นพาหะในทางความคิดและจิตใจ

จะเข้าใจประวัติศาสตร์ ต้องดูว่าอดีตอะไรที่ “ไม่ได้ถูกทำให้เป็นประวัติศาสตร์” ความไม่จริงอะไรที่ถูกทำให้เป็นความจริง และความจริงอะไรที่ถูกทำให้เป็นความไม่จริง

ทั้งหมดนี้จะเห็นถึงความเกี่ยวพันโยงใยอย่างแน่นแฟ้นระหว่างอำนาจ/ความรู้กับความทรงจำ ระหว่างความรู้กับการบวนการสร้างประวัติศาสตร์ และระหว่างอำนาจกับประวัติศาสตร์

ในสังคมสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ การสร้างความทรงจำเพื่อไปสู่การสร้างประวัติศาสตร์ จึงดำรงอยู่ทุกหนทุกแห่ง มาจากทุกแห่งหน แต่ทั้งหมดนี้จะเป็นจริงได้ ประชาชนและประชาสังคมจะต้องมีจิตสำนึกของตนเอง รู้เท่าทันอำนาจและอิทธิพลของรัฐและทุนไปถึงวัฒนธรรมการบริโภคที่ล้อมรอบเราอยู่ได้ จากนั้นไปการคัดค้านหรือโจมตีสถาบันทางอำนาจอันใดอันหนึ่ง หรือกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง หรือชนชั้นหนึ่ง ก็อาจกระทำได้โดยผ่านการโจมตีเทคนิควิธีการหรือรูปแบบของอำนาจที่กดขี่และบิดเบือนความจริงที่พึงปรารถนาว่าไปจากชีวิตของพวกเขาในทุกๆวันและทุกๆเรื่อง ดังนั้นการต่อสู้ในระยะต่อไปจึงดำเนินไปอย่างซบเซาในมิติทางความคิดวัฒนธรรมพฤติกรรม อันรวมศูนย์ในสิ่งที่เรียกว่าองค์ความรู้นั่นเอง

2: ประวัติศาสตร์ของความทรงจำ

สิบสี่ตุลาและหกตุลายังเป็นความทรงจำ แต่ก็ยังเป็นความทรงจำที่ยังมีชีวิต เพราะผู้คนที่ยังมีชีวิตและผ่านเหตุการณ์นั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งใกล้และไกล ยังคงความเป็นเจ้าของเรื่องราวนั้นๆอยู่ แม้รายละเอียดหลายอย่างจะเลื่อนรางหรือขยับเขยื้อนจากจุดเดิมที่มันได้เกิดขึ้นมาแล้ว แต่โดยโครงสร้างและพล็อตเรื่องใหญ่ มันยังอยู่ค่อนข้างมาก

การเมืองแห่งเดือนตุลาจึงกลายมาเป็นเครื่องพันธนาการของประวัติศาสตร์ไป นั่นคือมันยังไม่ปลดปล่อยให้เหตุการณ์ทั้งหลาย คลี่คลายและถูกสร้างให้กลายเป็นประวัติศาสตร์ที่เรียกว่าเป็นแม่บทของการพรรณนา(main narrative) ความขัดกันดังกล่าวทำให้เรื่องราวของเดือนตุลา ยังเป็นความทรงจำและความรู้สึกที่ร่วมกันของคนหลายคนซึ่งร่วมและผ่านไม่มากก็น้อยกับเหตุการณ์นั้น

ว่าไปแล้วก็เป็นเรื่องดี เพราะอาจมีความเป็นจริงมากกว่าเรื่องราวที่ถูกทำให้เป็นประวัติศาสตร์จริงๆเสียอีก เพราะประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆจนกลายเป็นวาทกรรมหลักไป หลีกไม่พ้นที่จะต้องละเลยหรือลดทอนรายละเอียดและความจริงเล็กๆน้อยๆหลายเรื่องลงไป แล้วเพิ่มหรือทำคำอธิบายที่ช่วยให้สื่งสรรค์และน้ำหนักของการเป็นแม่บทในเรื่องนั้นเด่นชัดและไม่ขัดแย้งกัน

แน่นอนประวัติศาสตร์ที่เป็นทางการและเป็นระดับชาตินั้น หนีไม่พ้นที่จะต้องอาศัยกรอบทฤษฎีประวัติศาสตร์ นิพนธ์บางอย่างมารองรับ เช่นทฤษฎีชาตินิยม ทฤษฎีมหาบุรุษ ทฤษฎีวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ จนมีนักคิดบางคนวิพากษ์ว่า การทำให้ทฤษฎีประวัติศาสตร์ต่างๆนั้นเป็นที่ยอมรับกันได้นั้น มักต้องมาพร้อมกับการบิดเบือนข้อมูลบ้างเล็กน้อยกับการมีความคิดแบบตื้นๆสักหน่อย ทฤษฎีประวัติศาสตร์นั้นก็จะพึงสมน้ำสมเนื้อดูดีขึ้น

มองในแง่นี้ การที่เรื่องราวเดือนตุลาทั้งสองยังไม่ถูกทำให้เป็นประวัติศาสตร์ฉบับทางการหรือเป็นแม่บทของการบรรยายประวัติศาสตร์ชาติไป ก็เป็นผลจากการขัดกันระหว่างความทรงจำของผู้สร้างเหตุการณ์ กับอำนาจ/ความรู้ที่รัฐกำกับอยู่ ผลพวงที่แปลกๆจึงเกิดขึ้นมา ว่าเรื่องราวของเดือนตุลามีความจริงอยู่มากมาย เพราะเรื่องราวทั้งหลายยังเป็นความจริงของคนทั้งหลายกันเอง เหลือมลัทธิแทรกเบียดกันในเรื่องรายละเอียดและความทรงจำบ้างก็ไม่มีอะไร เพราะมันเป็นเรื่องจริงของคนทั้งหลาย

จุดที่เป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์กันต่อไปก็คือ คนรุ่นหลังๆ และคนข้างนอกรวมถึงคนที่ไม่เห็นด้วยกับเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ของเดือนตุลา ก็จะไม่จำและไม่รู้ว่าอะไรจริงอะไรจริง ถ้าเป็นคนรุ่นใหม่จริงๆ คือคนรุ่นหลังๆ ก็จะพูดอย่างเข้าใจได้ว่า **อ้อเหตุการณ์ 16 ตุลาเธอ.....**

ประวัติศาสตร์เดือนตุลาจึงเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญที่กำลังทำให้เนื้อหาและวิธีการทางประวัติศาสตร์ไทยต้องปรับเปลี่ยนอย่างรุนแรง หากจะมีการทำให้มันเป็นประวัติศาสตร์จริงๆ ขึ้นมา หนึ่งคือการเกิดขึ้นของสิ่งที่เรียกว่า “สำนักประวัติศาสตร์” สองคือการที่คนตระหนักถึงภาวะของการเป็น “สังคม” หรือการที่เราดำรงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของตัวเราทุกคน สามคือการเห็นสังคมอย่างที่เป็นส่วนทั้งหมด ไม่ใช่เป็นส่วนเดียวหรือเป็นเพียงความสัมพันธ์กับอำนาจที่เหนือกว่า หากมองถึงการดำรงอยู่ในปัจจุบันกาลของสังคม อันเป็นโลกทรรศน์แบบสมัยใหม่ ที่มองเวลาอย่างที่มีเป็นเอกภาพ (homogeneous time) เวลาที่มีความต่อเนื่องจากอดีตอย่างน้อยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคมและ 6 ตุลา มาถึงปัจจุบัน

ประเด็นที่จุดประกายให้กับการถกเถียงกัน แม้จะไม่ใช่วิธีของวิชาการประวัติศาสตร์อย่างเต็มที่ ซึ่งเข้าใจได้ว่าเพราะฐานะของวิชาและความเป็นนักประวัติศาสตร์อาชีพในสังคมไทยยังไม่หนักแน่นและมีพลังดังเช่นวิชาสังคมศาสตร์อื่นๆ แต่ก็ยังมีมุมมองทางประวัติศาสตร์อยู่ไม่น้อย ประเด็นคำถามใหญ่ๆ มักได้แก่ อะไรคือความจริงในเหตุการณ์นั้น ใครทำอะไร ผลของเหตุการณ์นั้นคืออะไร และสุดท้ายคือการประเมินว่า ในที่สุดแล้วกรณี 14 ตุลาและ 6 ตุลาทำให้เกิดอะไร หรือไม่ทำให้เกิดอะไร ทำให้สังคมได้รับสิ่งดีเป็นด้านบวก หรือในทางกลับกันทำให้สังคมได้รับสิ่งที่เป็นด้านลบ ทั้งหมดนี้จะเรียกว่าคือฐานะทางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์นั้นๆ ก็ได้ คำถามเหล่านี้คงไม่มีใครสามารถให้คำตอบสุดท้ายที่ยุติความสงสัยของคนส่วนมากได้ อาจให้ความพอใจแก่คนบางส่วนได้ ในบางเวลาแต่คงไม่ได้ทั้งหมดและในเวลาทั้งหมด

คำถามประการที่ 2 คือว่าด้วยความสำคัญและนัยทางสังคมและการเมืองของ “หกตุลา”

ที่ผ่านมาการศึกษาและความเข้าใจในการต่อสู้เปลี่ยนแปลงทางการเมือง มักรวมศูนย์และหาคำอธิบายแต่ที่ศูนย์กลางและสถาบันทางอำนาจหลักในสังคม ซึ่งในทางเหตุผลตรรกสุดท้ายก็หนีไม่พ้นที่การเปลี่ยนแปลงและปฏิภินิยามว่าด้านบวกหรือลบ ก็จะต้องมาจากการกระทำของอำนาจสูงสุดเสมอ ในกรณีเหตุการณ์ 6 ตุลา ก็เช่นกัน ตัวกระทำหลักคือรัฐที่แสดงออกผ่านสถาบันหลักทั้งสาม โดยมีกำลังติดอาวุธเป็นเอเยนต์ในการปฏิบัติการ

แต่อีกด้านของการวิเคราะห์ซึ่งเราไม่มีใครได้ทำกัน คือการก้าวพัฒนาขึ้นมาของความเป็นตัวของตัวเองของประชาชนและของสังคม ที่ไม่ใช่เป็นส่วนควบหรือประกอบของภาครัฐ หากแต่พยายามสร้างความเป็นอิสระและเป็นนายของตัวเองขึ้นมา ช่วงเวลาราวสามปีก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลา เป็นอีกครั้งที่ประชาชนได้ค้นพบตนเองและสร้างตนเองที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและความคิดอิสระของตนขึ้นมา ก่อนหน้านั้นก็มีระยะของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ที่ราษฎรไทยพากันตื่นตัวและสามารถสร้างสรรค์บุคลิกและความเป็นตัวตนของตนเองขึ้นมา โดยไม่ผูกติดแอบอิงอาศัยพึ่งพาอยู่กับรัฐและอำนาจหลวงตั้งแต่ก่อนมากนัก เช่นการอ้างและเรียกร้องถึง “สิทธิอิสระเสรี” “ความเป็นธรรม” “ความยุติธรรม” จากการปฏิบัติของราชการเป็นต้น

ประเด็นดังกล่าว มองจากจุดยืนและฐานะของชนชั้นปกครองก็ไม่เห็นมิติและความสำคัญอะไรมากนัก เพราะโดยทั่วไปทระนและและการประพฤติปฏิบัติของราษฎรทั่วไปก็ยังล้าหลังและไร้มาตรฐานของความรู้สมัยใหม่ที่นำเข้าสู่ตลอดเวลา การทำให้ประชาชนสามารถมองเห็นถึงสภาวะบางอย่างที่แปลกใหม่ไปจากสภาวะที่ชนชั้นปกครองเข้าใจและรับรู้มาก่อนแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ขัดเคืองและสร้างความไม่พอใจให้กับผู้มีอำนาจได้ง่ายๆ โดยเฉพาะในบริบทและโครงสร้างทางอำนาจแบบไทยๆ

“หกตุลา” เป็นเรื่องราวและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่ไม่เหมือนและไม่อาจจัดให้มันสืบทอดต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยฉบับทางการที่เราเรียนกันมาได้เลย ยิ่งกว่านั้นมันยังผลิต “อุดมคติ” ทางการเมืองใหม่ๆ ออกมาอีกมากมายในเวลาไม่กี่ปี

หากย้อนกลับไปดูระหว่างปี 2516-19 พบว่ามีศัพท์และวลีทางการเมืองใหม่ๆ ออกมามากมาย บางคำเก่าแต่ทำให้มีความหมายใหม่ที่ยอมรับกันได้ เช่น “สังคมนิยม” เป็นศัพท์ที่ดูไม่ใช่เป็นผู้ร้ายเป็นครั้งแรกในรอบร้อยกว่าปี หลังจากถูกริชกาลที่ ๖ วิพากษ์ให้สามานย์ไป “เสรีภาพทุกตารางนิ้ว” “ความยุติธรรม” “ความเสมอภาค” “ขุนศึกศักดินา” “จักรพรรดินิยม” “อธิปัตย์” “มวลชน” “ซูร่ง” “กอดซี่ซูดรีด” “ทระน” “จุดยืนทางการเมือง” “โลกทรรศน์” “ชีวทัศน์” “ชนชั้น” ฯลฯ ทั้งหมดนั้นทำให้เกิดกระบวนความรู้ใหม่ๆ ที่ไม่เหมือนและกระทั่งเป็นปฏิปักษ์กับความรู้อย่างเก่า เช่นการ “เผด็จการลัทธิไทย” “ข้าหลวงลัทธิลัทธิ” เป็นต้น

ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนเนื้อหาของความรู้ หากแต่มันเป็นปัญหาว่าอะไรคือตัวที่กำหนดควบคุมข้อความวลีต่างๆ เหล่านั้น และด้วยวิธีการหนทางอย่างไรที่คำใหม่ๆ เหล่านั้นกำหนดควบคุมคำอื่นๆ ไว้ เพื่อทำให้เกิดความหมายใหม่ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่รับกันได้ทั่วไป นั่นคือปัญหาของระบอบของวาทกรรมในสังคม คือการเมืองของข้อความอันเป็นวิทยาศาสตร์เหล่านั้น

เห็นได้จากทันใดนั้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา การเสนอวิเคราะห์ปัญหาสังคม การเมืองและวัฒนธรรม ทั้งในและนอกประเทศ แบบเก่าๆ ที่เคยเขียนและอ่านกันมา ถูกทำให้กลายเป็นทรศนะที่ล้าหลัง ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ไม่น่าเชื่อถืออีกต่อไปได้ กล่าวคือไม่มีพลังในการจูงใจผู้อ่านอีกต่อไป นั่นคือไม่อาจเป็นความจริงได้อีกแล้ว ในขณะที่การวิเคราะห์วิจารณ์แนวใหม่ กลับเป็นความจริงกว่า เป็นสิ่งที่มีพลัง มีแรงบันดาลใจ ให้เห็นอนาคตและความหวังต่อไปได้

บรรดานักกิจกรรมและนักเคลื่อนไหวต่อสู้ที่เรียกกันว่า “คนรุ่นหกตุลา” จึงต่างจากคนรุ่นสิบสี่ตุลา ตรงที่พวกเขาไม่ใช่พวก “แสวงหา” ความคิดและอุดมการณ์สังคมดังคนรุ่นก่อนอีกต่อไป หากแต่พวกเขาได้ยกระดับขึ้นเป็น “นักอุดมคติ” อย่างเต็มตัวแล้ว ภารกิจที่ต้องผลักดันคือการทำให้อุดมคติเหล่านั้นปรากฏเป็นจริงขึ้นมา

บทเรียนของเหตุการณ์ 6 ตุลาคือการที่สังคมไทยได้สร้างพฤติกรรมอันหนึ่ง จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ว่าการเป็นนักอุดมคติหรือนักแสวงหาอุดมคตินั้น ไม่เป็นสิ่งพึงประสงค์ ทั้งนี้เพราะอุดมคตินั้นไม่เดินไปตามแนวทางและระเบียบที่อำนาจเก่าในสังคมสร้างและรักษาอยู่ อุดมคตินั้นมองไปที่สิ่งที่ดีกว่าหรือสภาวะที่ควรจะเป็นดีกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ (ดูเกษียร เตชะพีระ “รำลึก 20 ปี 6 ตุลาฯ เวทีแสวงหาอุดมคติของสังคมไทย” ใน *เราไม่ลืม 6 ตุลา* กรุงเทพฯ, 2539)

คนที่ตระหนักและมองเห็นถึงจุดหมายอันเป็นอุดมคติได้ จึงมักจะมองเห็นสภาพและวิธีการอันเป็นด้านลบของผู้มีอำนาจทั้งหลายได้ค่อนข้างมากด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยรวม บทเรียนและการปฏิบัติในเหตุการณ์ 6 ตุลา หากไม่มองเพียงแค่ว่าเป็นการยึดอำนาจของฝ่ายทหารแบบเก่าๆ ที่เคยทำกันมาจนเป็นเรื่องปกติแล้ว ก็คือการมองเห็นถึงความยากลำบากและอุปสรรคในการที่ประชาชนจะสามารถสร้างภาวะของการเป็นอิสระของการเป็นนายเหนือตัวเองขึ้นมา ในเวลาเดียวกันก็สามารถที่จะบอกแก่รัฐและผู้ปกครองถึงจุดอ่อนและความผิดพลาดของระบบนั้นได้อย่างกล้าหาญและมีวิจารณ์ญาณ เหตุอันใดคือการที่ประชาชนและสังคม สามารถมองเห็นถึงจุดหมายอันเป็นอุดมคติที่ดั่งามขุดหนึ่งขึ้นมา แทนที่จะเป็นฝ่ายรับฟังและทำตามอย่างเชื่องๆ ดังแต่ก่อน

อุปสรรคและปัญหาดังกล่าวนี้นั้นในปัจจุบันแม้จะผ่อนคลายเป็นลำดับมากขึ้น แต่ก็ยังไม่หมดไปโดยสิ้นเชิงหรือโดยพื้นฐาน ทำอย่างไรสังคมกับรัฐและอำนาจจึงจะดำรงอยู่ด้วยกันได้บนพื้นฐานของปัญญาและความใฝ่ฝัน ไม่ใช่บนพื้นฐานของอวิชชาและความหวาดระแวงจากฝ่ายอำนาจอยู่เสมอๆ